

Sadə kütlənin yanlış arzu edilən olmasa da, ittiham edilməli də deyil. Ancaq ziyalı zümrənin səhvi iradlara açıqdır. Müstəqilliyin ilk illərindən etibarən ölkə ziyalıları orientir seçməkdə tərəqqi ilə tənəzzül arasında qalmışdı. Və paradoks yarandı: əksər ziyalılar kütləyə qoşulub geri qayıtdılar. Az qism mütərəqqini seçdi.

Akif ƏLİ,
Yazıçı-publisist,
fəlsəfə doktoru

Vətənin şanlı tarixini yaxşı bilməyən, öyrənmək həvəsində də olmayan "dəyirməndə oturanlar" dövlətin müstəqilliyindən daha çox dini müstəqilliyə şükr oxudu. Bütün milli-mənəvi dəyərlərimizi, ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi düşüncə nailiyyətlərimizi din pərdəsi altında, İslamın uğurları çərçivəsində izah etməyə, yazmağa, yaymağa, hətta canfəşanlıqla təkid etməyə başladılar. Allahın əvəzinə hökm çıxaranlar, peyğəmbərin əvəzinə təfsir verənlər, daşın-divarın, heyvan və bitkilərin üzərində "əski əlifba ilə yazılmış ayə" axtaranlar, "Boinq"də oturub şalvar balağının hündürlüyünü ölçənlər, saunada araç içə-içə qadın başörtüyünün dolağını sayanlar və s. "problematikani" dartışanlar həqiqətən Allahın "mücüzəsidir".

Söhbət, təbii ki, İslamın, ya başqa bir dinin yaxşı-pisliyindən getmir. Sözümləz din haqqında yox, dini savadsızlıq haqqındadır. Din-din deyib dinin mahiyyətini anlamadan din pərdəsi altında manipulyasiya edən "diplomlu savadsızlar" haqqında... Bəzən görürsən bir səlahiyyət sahibi, guya ölkəmizin özəlliyini izah etmiş kimi, - "Bilirsiniz, biz müsəlman dövlətiyik..." - deyir. Dərhal bilinir ki, adamın nə Dövlət anlayışından, nə Millət anlayışından, nə Konstitusiyadan, nə Dindən, nə də elementar məntiqdən xəbəri var. Rəsul Rza demişkən, "zato" dövlətdən maaş alır... Aludəçilik bəzən elə absurd həddə çatır ki, birisi hətta ərəb işğalından əvvəlki tarixə aid hadisələrdən, şəxslərdən danışanda onları "bu taya" getirib "müsəlmanlaşdırıldığını" fərqləndirir. Eynən onun da fərqi nə vara bilmir ki, öz fana-

əsası olmadan, yalnız konyu ktur mülahizələr zəminində Azərbaycan tarixinin və mədəniyyətinin 1920-ci ildən başladığı kimi absurd tezislər

fars, rus, alman, ingilis, fransız, ərəb dillərini bilən peşəkar mütəxəssislər hazırlamaq lazım idi. İstilar zamanı ölkəmizdə təkçə var-dövlət, qızıl-

ad-san qazanırdılar (heç də şişirtmə, şəxsən mən tele-radio verilişlərimin ssenari mətnləri üzrə elmi iş, kitab, məqalə yazanları tanıyırdım). Biz

ictimai fikrə ideologiyanın kommunizm mirası olduğu yeridildi ki, bu da savadsızlıqdan irəli gəlirdi...

Qısaca tezislər şəklində nəzər yetirdiyimiz səbəblər üzündən tarix elimiz - eyni qaydada cəmiyyətimiz, xüsusən gənclərimiz, - müstəqillik dönməsinə öz qədimliyindən, demək olar ki, bixəbər halda gəlib çıxdı. Artıq o qədim dövrü yəni öyrənmək, araşdırmaq üçün yaşlı nəslin vaxtı, gənclərin isə həvəsi qalmamışdı. Beləcə, danışmaq lazım olanda hərə öz bildiyi səviyyədə danışib mülahizə yürüdü, iddia bildirirdi ki, nəticədə zərbə - "Vətən, vətən, sənə dəydi!"

Haşiyyə: Hörmətli oxucu düşünməsin ki, bunları indi dilə gətirməklə, mən də "təpik altında" qalanlara "fürsətdən istifadə edərək" irad bildirirəm. Əsla! Taniyanlar bilir. Mən həmişə sözümlə zamanında demişəm. Sözügedən məsələ barədə də Milli hakimiyyətin lap ilk günlərində - hələ 1992-ci ildə Milli Məclisin sədri ilə görüşdə təklifimi vermişəm. Və o görüş təsadüfi, ayaqüstü, tədbirlərarası qısa fasilələrdə olmayıb ki, aradan bu qədər vaxt keçəndən sonra kimsə buna "uydurma" desin. Sözümlə rəsmi protokol görüşündə demişəm.

...1992-ci ilin mayında həm də qaçqınların kütləvi axını ilə Ali Sovetə doğru əzəmətli yürüş təşkil edən elçibəyçilər hakimiyyəti ələ aldıqdan az sonra bütün ictimai-siyasi proseslərin fəal iştirakçısı olan qaçqınların təmsilçisi - Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyəti (AQC) İH-nin nümayəndələri bir sıra təkliflərlə hakimiyyətə görüşə getdi. Mən də AQC-nin orqanı olan "Vətən səsi" qəzetinin Baş redaktoru kimi nümayəndə heyətinin tərkibində idim. Görüş Prezident Aparatında, Elçibəyin seçkisində qədər Prezident səlahiyyətlərini icra edən Ali Sovetin sədri İsa Qəmbərle keçirildi. AQC İH-nin nümayəndələri Niftalı Qocayev, Abbas Səfərov, Həsən Baliyev, Həsən Mirzəyev və b. çıxış edərək qaçqınların problemlərinin həlli istiqamətində ölkə rəhbərliyinə dəyərli təklifləri verdilər. Yeni hökumətin rəsmiləri hamıya çox diqqətlə qulaq asır, qeydlər aparırdılar... Təbii, sonralar hamısı unuduldu getdi, heç nə icra olunmadı. Ancaq sözümlə onda deyil.

(**Ardı növbəti sayımızda**)

Söz haqqı...

Millətin öz yeri, dinin öz yeri...

(*esse*)

tikliyi ilə yad dəyirmanına su tökməkdir.

Əslində guya "dini" - təqdir, "işığı" - təmsil edən belə ziyalılar Orta əsrlərə xas xurafata qapanıb qalmaqla əslini dananlardan olurlar. Bunlar Cümhuriyyətin görkəmli şəxsiyyətlərindən Nağıbəy Şeyxzamanlının dediği, - "Şanlı keçmişindən fəxarət duyulan Azərbaycan ölkəsi"nin keçmişini yeddinci əsrdən o tərəfə keçirə bilməyən dərəkə sahibləridir. Sanki ondan o tərəfdə Azərbaycan və Azərbaycan tarixi olmayıb. Sanki o tərəfdə milli-mənəvi dəyərlərimiz, ədəbi-bədii, elmi-fəlsəfi düşüncə nailiyyətlərimiz olmayıb. Sanki xalqın tərəqqisi naminə qaragüruha qarşı dini mövhumatla çarpışmalarda can qoymuş Babək, İ.Nəsimi, M.F.Axundzadə, S.Ə.Şirvani, H.B.Zərdabi, M.Ə.Sabir, M.Cəlil, Üz.Hacıbəyli, Ə.Haqverdiyev, C.Cabbarlı, N.Nərimanov olmayıblar...

Əlbəttə, mürtəcə meyllərin ilk və başlıca səbəbi savadla, biliklə bağlıdır. Savad, bilik olmayan yerdə xurafat baş qaldırır. Tarixi bilgisizlikdə Sovet dövrü tarixşünaslığının da "əməyi" var. Belə ki, demir akvariumda ümumi "Sovet xalqı" yetişdirmək hikkəsi yeridən eksperimental rejim xurafata qarşı haqlı olaraq nə qədər kəskin, effektiv mübarizə aparırdısa, ayırı-ayrı xalqların tarixinə, soykökünə, milli kimlik məsələsinə qarşı da eyni əzmlə inkarçılıq mövqeyi göstərirdi. Heç bir elmi

yürüdən yadların qulluğundakı milli acizlərdə qədim dövr tariximizi obyektiv araşdırmaqdan qaçıblar. Heydər Hüseynov, Ziya Bünyadov kimi əsl Qəhrəman alimlər (təbii ki, onların sayı daha artıq idi, ancaq mən bu görkəmli şəxsiyyətlərin adını yalnız nümunə kimi çəkirəm) tariximizin müəyyən dövrlərini olduğu kimi yazsalar da, hədsiz dərəcədə zəngin olan vətən tarixinin qatlarını açmaq, daxilə və xaricə mövcud olan minlərlə əlyazmaları, xəritələri, salnamələri, digər tarixi sənədləri axtarıb tapmaq, öyrənmək, tədqiq etmək, araşdırmaq üçün bu say əlbəttə, kifayət etməzdi. Xüsusən, daha çox boşluqları olan eradan əvvəlki dövrü obyektiv, hərtərəfli işıqlandıran tədqiqatçılara ehtiyac vardı. Çünki Böyük Azərbaycanın dövlətçilik tarixini, mədəniyyət tarixini araşdırmaq, görkəmli şəxsiyyətləri tapıb üzə çıxartmaq, mürəkkəb hadisələrin dolğun, dəqiq mənzərəsini yaratmaq üçün böyük də elmi potensial gərəkdir. Bir vaxtlar 400 min kvadrat kilometrlik ərazisi olan, sonra davamlı istilaların küncə sıxışdırdığı Azərbaycan torpağında mövcud olmuş bütün qədim dövlətlərin, bəyliklərin, xanlıqların, sultanlıqların hamısını tapmaq, öyrənmək, dünyanın dörd bir tərəfində böyük-küçük muzeylərə, kolleksiyalara səpələnmiş dəlil-sübutları, sənədləri, arxiv materiallarını yığıb-yığışdırmaq asan iş deyildi. Bunun üçün

gümüş, bağ-bağat yağmalanmayıb, həm də mədəniyyət abidələri, kitablar, əlyazmalar daşınıb aparılıb (ərəb, monqol, rus, bolşevik işğallarından sonra bu gün də ermənilər eyni talanı davam etdirirlər). Odur ki, Ərəb, Rusiya, İran, eləcə də çarın canişini əyləşən Gürcüstan arxivlərində, digər xarici ölkələrin arxiv və muzeylərində Azərbaycan tarixi ilə bağlı nə qədər qatı açılmamış materiallar yatır. Əsrlər boyu yığılıb qalmış bu nəhəng mənbələri alimlərimiz yalnız dövlətin dəstəyi və himayəsi ilə axtarıb, tapıb gerçək tariximizin tədqiqinə cəlb edə bilirdilər. Müxtəlif dövlət-hökumət qurumlarının, Elmlər Akademiyasının müvafiq elmi-tədqiqat institutlarının, universitet rəhbərlərinin diqqəti bu sahələrə yönəltməsi, beş-on nəfərin yox, bəlkə də yüzlərlə tədqiqatçının müxtəlif profillər üzrə hazırlanması, işə cəlb edilməsi, istiqamətləndirilməsi, stimullaşdırılması xalqın mənafeyi baxımından zəruridir.

Ancaq heyhat... 1920-ci ildən 1990-cı illərədək bu sahədə işlər, bir adam demişkən, "dondurulub". Qədim dövrün tədqiqatını öz monopoliyasında saxlayan saxlayan konyunkturçu akademislərin gözü Kompartiya ideoloqlarının ağzına baxıb və tariximizi olduğu kimi yazmağa öz "ağzının cəsəreti" çatmayıb. Qədim tariximizi öyrənməyə cəsəreti çatmayanlar qəzet, televiziya, radio materiallarını köçürüb özlərinə elmi iş düzəldir,

sözle, ən mühüm hadisələrin tədqiqatdan kənarında qalması nəticəsində həm elmi ictimaiyyət arasında dövr edən, həm də orta və ali məktəblərdə kütləvi tədris edilən şanlı keçmişimizin mənzərəsi təhrifli, yarımqıç, maraqsız süjetlərlə dolub və asta-asta unudulub... Bu səbəbdən müstəqillikdən sonrakı dövrdə bəzi ziyalıların orientir tərəddüdləri üçün bəlkə də hardasa bəhanə var.

Ancaq nadancasına xurafat girdabına yuvarlanmanın bir ayrı səbəbi də olub. Sovetlərdən qurtulub yeni müstəqillik əldə etmiş ölkənin kommunizmdən fərqli öz ideologiyasının yaradılmaması. Qafqazda yerli xalq olan türkdilli Azərbaycan oğuzlarının qədim milli-mədəni, əxlaqi dəyərləri, qədim tarixi, qədim dini, qədim dövlətçiliyi, görkəmli şəxsiyyətləri göz önünə alınmaqla dərhal hazırlanmalı olan bu cür milli ideologiya bütün ictimai-siyasi, hüquqi, iqtisadi, hətta hərbi quruculuq işlərindən də öndə getməli idi. Bu ideologiyanın elmi-nəzəri bazası üçün həm klassik ədəbi-fəlsəfi fikir nümayəndələrinin, həm fəaliyyəti bolşeviklər tərəfindən yarımqıç kəsilmiş milli hökumətin - Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti liderlərinin, həm də öz vicdanlı alimlərimizin əsərləri ən yaxşı nümunədir. Təəssüf ki, xalqın böyük inam bəslədiyi növbəti milli hökumət, - AXC-Müsavat hakimiyyəti bu əlverişli fürsəti dəyərləndirə bilmədi, iş təşkil olunmadı. Əksinə, o dövrdə yanlış olaraq